

Da padem, se bojim, ko ležem vznak,
bogat sem, kot bogat z ušmi je žid,
sem dedič in sem večen le prosjak,
povsod priljubljen in povsod razvpit.

Skrbi mi dela samo ta napast
za svetne blagre; naj jih vzame vrag!
Kdor me opsuje, mi izkaže čast.
Verjamem mu, ki laže bolj od srak,
prijatelj moj je, kdor dokaže koj,
da tolsta gos je dolgonogi noj.
Vsak kvar je meni le koristen čin.
Resnica, videz, vse me piši v r . . !
Če ne umem, imam za vse spomin,
povsod priljubljen in povsod razvpit.

KAKO SEM SE UČIL

MAKSIM GORKIJ

Ko mi je bilo šest ali sedem let, me je ded začel učiti branja. Bil je takole: nekega večera je vzel od nekod tenko knjižico, udaril z njo sebe po roki, mene po glavi in veselo dejal:

„No, buča kalmiška, sedi in se uči abecede! Vidiš figuro? To je az. Reci: az. To je buki, to vedi. Si razumel?“

„Sem.“

„Lažeš.“

Kazal je s prstom na drugo črko.

„Kaj je to?“

„Buki.“

„In to?“

„Vedi.“

„Pa to?“ Pokazal je na peto črko.

„Ne vem.“

„Dobro. No, katera je ta-le?“

„Az.“

„Res si razumel! Govori: glagol, dobro, jest, živjote.“

Objel me je s krepko, vročo roko okrog vratu, s prstom kazal črke abecede, ki mi je ležala pod nosom, in kričal vedno glasneje:

„Zemlja! Ljudi!“

Zabavno se mi je zdelo, da so znane besede: dobro, jest, živjote, zemlja, ljudi, označene na papirju s preprostimi malimi znački in lahko sem si zapomnil njihovo obliko. Kaki dve uri me je ded gonil po abecedi in na koncu lekcije sem brez napake imenoval kakih deset črk, čeprav nikakor nisem razumel, čemu je tega treba in kako je mogoče čitati, ako človek pozna imena abecednih črk.

Koliko laže se je zdaj učiti čitanja, po zvočni metodi, ko se „a“ izgovarja „a“ in ne „az“, ko je „v“ pač „v“ in ne „vedi“. Veliko hvalo zaslužijo učeni ljudje, ki so si izmislili zvočno metodo učenja abecede; koliko otroških sil se tako prištedi, koliko hitreje se zdaj uče čitati! Tako stremi znanost povsod za tem, da lajša človeku trud in mu prihrani nepotrebno delo.

Zapomnil sem si vso abecedo v kakih treh dneh in potem sem se učil zlogov in sestavljati iz črk besede. Sedaj, po zvočni metodi, je to preprosta stvar, človek izgovori črke: o, k, n, o, in takoj sliši, da je izgovoril določeno, znano besedo: okno.

Jaz sem se učil drugače: da bi izgovoril besedo okno, sem moral najprej povedati dolgo, nesmiselno skupino besed: „o-kako-naš-on-no = okno“. Še težje in nerazumljivejše so bile tako sestavljene mnogozložne besede, da bi sestavil besedo „polovica“, sem moral n. pr. reči najprej: pokoj-on-po = po, ljudi-on-lo = polo, vedi-ik-vi = polovi, ci-az-ca = = polovica!

Ta zmešnjava nesmiselnih zlogov me je strašno izmučila, možgani so se hitro utrudili, nisem mogel misliti, govoril sem smešne neumnosti in se jim sam smejal, ded pa me je zato tepel po glavi ali nabil s palico. Razumljivo je bilo, da sem namesto „mordvin“ rekel „mordin“, nekoč namesto „bogopodoben“ „boltopodoben“ in namesto „episkop“ „skopidon“. Za take napake me je ded hudo natepel ali me vlekel za lase, da me je bolela glava.

A napake so bile neizbežne, kajti pri takem čitanju je bilo težko, razumeti besede, treba je bilo uganiti njih smisel in tako sem pač izgovoril ne to besedo, ki sem jo prečital pa ne razumel, temveč drugo, podobno po zvoku.

Dolgo, mesec ali še več, sem se mučil z učenjem zlogov, a še težje je postalo, ko me je ded silil čitati v cerkveno-slovanskem jeziku pisan psalter. Ded sam je hitro in dobro čital v tem jeziku, a ni mi znal razložiti razlik te abecede od naše. Videl sem nove črke, psa, ksi, in ded mi sicer ni znal povedati, odkod so, pač pa me je bil s pestmi po glavi in govoril:

„Ne pokoj, hudiček, temveč psa, psa, psa!“

Ta muka je trajala kake štiri mesece, potem sem se končno naučil čitati meščansko in cerkveno abecedo, a temeljito sem zasovražil čitanje in knjige. Jeseni so me poslali v šolo, toda čez nekaj tednov sem zbolel za ošpicami in učenje je bilo v moje veliko veselje prekinjeno. Čez leto pa so me znova dali v šolo, zdaj že v drugo.

Prišel sem tja v materinih čevljih, v suknji, ki je bila predelana iz babičine bluze, v rumeni srajci in v petelinovih hlačkah in za vse to so se mi najprej pošteno rogali; zaradi rumene srajce sem dobil priimek „bubnovi tuz“; s fanti sem se kmalu sporazumel, a učitelj in pop me nista marala.

Učitelj je bil rumen in plešast in vedno mu je tekla kri iz nosa; prišel je v razred z vato, zataknjeno v nos, sédel k mizi, nosljajoče izpraševal lekcije, potem pa nenadno, sredi besede, umolknil, privlekel vato iz nosa, jo ogledoval in zmajeval z glavo. Obraz je imel ploščat in skisan, v gubah mu je ležala nesnaga, posebno grde pa so bile v tem obrazu svinčene oči, ki so se mi tako neprijetno prilepljale na obraz, da se mi je vedno zdelo, da si moram obraz obrisati.

Nekoliko dni sem sedel v prvi klopi tik učiteljeve mize; to je bilo neznosno, zdelo se je, da ne vidi nikogar razen mene, venomer je nosljal:

„Pjesko-ov, preobleci vendar srajco! Pjesko-ov, ne bingljaj z nogami! Pjesko-ov, spet je od tvojih cevljev stekla cela luza!“

Vrnil sem mu z divjim nagajanjem: nekoč sem vzel pol melone, jo izdolbel in privezal na vrata v poltemni veži. Ko so se vrata odprla, se je melona dvignila, in ko je učitelj zapiral vrata, mu je melona sedla kakor kapa na plešo. Sluga me je spremil z učiteljevim pismom domov in plačal sem s kožo za svojo nagajivost.

Drugič sem stresel v predal učiteljeve mize njuhalnega tobaka. Začel je tako kihati, da je moral oditi iz razreda in nam poslal svojega zeta, oficirja, s katerim smo peli „Bože, carja hrani“ in „Ah, ti, volja, moja volja“. Kdor je pel napačno, tega je prav glasno in smešno udaril z ravnilom po glavi; pa ni bolelo.

Veroučitelj, lep, mlad, bujnolas pop, me ni maral, ker nisem imel „Zgodb svetega pisma stare in nove zaveze“ in zato, ker sem posnemal njegov način govorjenja.

Kadar je prišel v razred, me je vedno najprej vprašal:

„Pješkov, ali si prinesel knjigo ali ne? Da. Knjigo?“

Odgovarjal sem mu:

„Ne, nisem prinesel. Da.“

„Kaj — da?“

„Ne.“

„No, pa pojdi domov. Da. Domov. Kajti tebe ne nameravam poučevati. Da. Ne nameravam.“

To me ni posebno žalostilo, odšel sem in se do konca šole klatil po blatnih ulicah predmestja in opazoval njegovo šumno življenje.

Neglede na to, da sem se precej dobro učil, so mi kmalu povedali, da me bodo zaradi nedostojnega vedenja izgnali iz šole. To me je pobilo, kajti potem mi je pretilo mnogo neprijetnosti.

A prišla je pomoč; nepričakovano je obiskal šolo škof Hrisanf.

Ko je mali mož v široki črni obleki sédel za mizo, potegnil roke iz rokavov in rekel:

„No, pomenimo se malo, otroci moji!“ je mahoma postalo v razredu toplo in prijetno, dahnil je v nas neznan, prijeten občutek.

Ko je za mnogimi drugimi tudi mene poklical k mizi, me je resno vprašal:

„Koliko let pa imaš? Samo-o? Kakšen dolgin si ti, bratec, a? Si dostikrat stal na dežju, kaj?“

Položil je na mizo suho roko z velikimi, ostrimi nohti, si pogladil bradico, mi pogledal v obraz s svojimi dobrimi očmi in predlagal:

„No, povej mi iz svetih zgodb, kar ti ugaja!“

Ko sem mu povedal, da nimam knjige in se ne učim svetih zgodb, si je popravil klobuk in vprašal:

„Kako pa to? Saj tega se je vendar treba učiti? Pa mogoče le nekaj veš, si kje kaj slišal? Psalter znaš? To je lepo! In molitve? No, no, vidiš! Pa življenje mučenikov tudi? V stihih? No, saj ti si mi cel učenjak!“

Tedaj je pritekel naš pop, ves rdeč in zasopel, škof ga je blagoslovil, ko pa je začel govoriti o meni, je dvignil roko in rekel:

„Dovolite trenutek. No, povej o Alekseju, človeku božjem?“

„Prekrasni stih, brat, kaj?“ je rekel, ko sem se ustavil, ker nisem znal dalje. „Znaš še kaj? O carju Davidu? Zelo rad poslušam!“

Videl sem, da res posluša in da mu stih ugajajo; dolgo me je izpraševal, potem pa me je prekinil in hitro vprašal:

„Iz psalterja si se učil? Kdo te je pa učil? Je dober tvoj dedek? Hud? Res? Pa ti nemara rad nagajaš?“

Prišel sem v zadrego, a vendar sem rekel: „Da!“ Učitelj in pop sta gostobesedno potrjevala moje priznanje; poslušal je s povešenimi očmi, potem vzdihnil in rekel:

„Glej, glej, kaj govorijo o tebi, ali si slišal? Pridi malo sem!“

Položil mi je roko, dišečo po cipresah, na glavo in vprašal:

„Zakaj pa tako nagajaš?“

„Tako dolgočasno mi je učenje.“

„Dolgočasno? Ne, brat, tu nekaj ni v redu. Če bi ti bilo učenje dolgočasno, bi se slabo učil, pa pravijo učitelji, da se dobro učiš. Torej mora biti kaj drugega.“

Vzel je knjižico iz žepa in napisal:

„Pješkov, Aleksej. Tako. Pa se vendar malo premaguj, bratec, ne nagajaj preveč. Malo že smeš, kadar pa preveč nagajaš, se ljudje jezijo. Ali ni res, otroci?“

Veseli glasovi so odgovorili:

„Res!“

„Saj vi menda tudi malo nagajate?“

Fantje so smeje se odgovarjali vprek:

„O ne; zelo, zelo!“

Škof se je naslonil na naslonjalo stola, me prižl k sebi in vprašal začudeno, tako da so se vsi, celo učitelj in pop, zasmeli:

„Le kako je to, bratci, jaz sem bil v vaših letih tudi velik nagajivec! Odkod neki to pride, bratci?“

Otroci so se zasmeli in on jih je začel spretno izpraševati, tako da so odgovarjali drug drugemu in je veselost naraščala vedno bolj.

Končno je vstal in rekel:

„Dobro mi je z vami, nagajivci, a oditi moram!“

Dvignil je roko, nas vse s širokimi zamahi prekrižal in blagoslovil:

„V imenu očeta in sina in svetega duha vas blagoslavljam k dobremu delu! Zbogom.“

Vsi so zakričali:

„Zbogom, vladika! Pridite še!“

Pokimal nam je in rekel:

„Pridem, pridem! Knjig vam pripeljem!“

In odhajajoč iz razreda je rekel učitelju:

„Pustite jih domov!“

Mene je za roko odpeljal v vežo, tam se je sklonil k meni in tiho rekel: „Torej, premaguj se, bratec, da? Saj razumem, zakaj nagajaš! No, zbogom, brat!“

Bil sem zelo razburjen, nekako posebno čuvstvo mi je kipelo v prsih in celo ko me je učitelj ostavil in začel govoriti, da se moram zdaj vesti mirno, kakor golobček, sem ga poslušal pozorno in rad.

Pop pa je rekel prijazno, medtem ko je oblačil kožuh:

„Odslej moraš prisostvovati pri mojih urah! Da. Moraš. Toda sedi pri miru! Da. Pri miru.“

Komaj se je moj položaj v šoli izboljšal, se je začela doma grda zadeva: ukradel sem materi rubelj. Nekoč je mati zvečer nekam odšla in

mi naročila, naj varujem hišo in otroka; ko mi je postalo dolgčas, sem odprl eno izmed očimovih knjig; bili so „Zapiski zdravnika“ Dumasa očeta, in zagledal sem med stranmi dva bankovca, enega za deset in enega za en rubelj. Knjiga mi je bila nerazumljiva in zaprl sem jo; tedaj mi je pa nenadno prišlo na misel, da bi za rubelj najbrže mogel kupiti ne le „Zgodbe svetega pisma“, temveč tudi knjigo o Robinzonu. Da obstoji taka knjiga, sem slišal pred kratkim v šoli: nekega mrzlega dne sem med odmorom pripovedoval fantom pravljico, kar se oglasi eden izmed njih zaničljivo:

„Kaj pravljice, to ni nič! Robinzon, to je prava povest!“

Našlo se je še nekaj dečkov, ki so tudi prebrali Robinzona, vsi so hvalili knjigo, jaz pa sem bil razžaljen, ker jim babičina pravljica ni ugajala in sklenil sem, da moram prebrati „Robinzona“, da bi mogel potem tudi reči: to ni nič!

Drugi dan sem prinesel v šolo „Zgodbe svetega pisma“ in dva raztrgana zvezka Andersenovih pravljic, tri funte belega kruha in funt klobase. V temni mali prodajalnici ob Vladimirski cerkvi so imeli tudi „Robinzona“, debelo knjigo v rumenih platnicah, in na prvem listu je bila slika bradatega moža s kožuhovinasto čepico in živalsko kožo na ramah — pa mi ni bila všeč. Pravljice pa so mi bile že po zunanosti mile, čeprav so bile raztrgane.

V glavnem odmoru sem delil s fanti kruh in klobaso in začeli smo čitati čudovito pravljico o slavčku, ki nam je šla koj vsem do srca.

„Na Kitajskem so vsi ljudje Kitajci in sam cesar je Kitajec . . .“ — še se spominjam, kako prijetno začuden sem bil ob preprosti, veseli muziki tega stavka in še ob nečem čudovito dobrem, kar je zvenelo iz njega.

Nisem uspel, da bi prečital „Slavčka“ v šoli, ni bilo dovolj časa; ko sem pa prišel domov, je stala mati pri ognjišču in me vprašala s čudnim, ugaslim glasom:

„Ali si ti vzel rubelj?“

„Jaz. Glej knjige . . .“

Nabila me je pošteno, kar s ponvo, Andersenove knjige pa mi je vzela in jih za vselej nekam skrila; to je bilo hujše od udarcev.

V šoli sem se učil skoraj vso zimo, poleti pa mi je umrla mati in ded me je dal „med ljudi“ kot učenca k nekemu risarju. Čeprav sem bil prebral nekaj zanimivih knjig, vendar nisem čutil posebne želje čitati, pa tudi utegnil nisem. Kmalu pa se je ta želja pojavila in postala moja sladka muka — o tem sem podrobno pisal v svoji knjigi „V ljudjah“ („Med ljudmi“).

Zavestno čitati sem se naučil, ko mi je bilo kakih 14 let. V tem času me ni zanimala več sama fabula knjige — bolj ali manj zanimivi razvoj opisanih dogodkov — temveč začel sem razumevati lepoto opisov, zamišljal sem se ob značajih nastopajočih oseb, zmedeno ugibal namero avtorja in razburjeno čutil razliko med tem, kar govore knjige, in tem, kar uči življenje.

Moje življenje je bilo v tem času težko; moji gospodarji so bili okoreli meščani, ljudje, katerih glavno veselje je bila obilna hrana in edina zabava cerkev, kamor so hodili razkošno napravljeni, kakor se ljudje napravljajo, kadar hočejo v gledališče ali na sprehajališče. Delal sem mnogo, skoraj do otopelosti, delavniki in prazniki so bili enako napolnjeni z malenkostnim, nesmiselnim in brezuspešnim delom.

Hiša, v kateri so prebivali moji gospodarji, je bila last dobavitelja „mostov in zemljekopnih naprav“, malega korenitega kmeta iz Kljazme, z ostro brado in sivimi očmi. Bil je zloben, surov in na nekak poseben, miren način krut. Imel je kakih 30 delavcev, ki so bili vsi vladimirski kmetje. Živel so v temni kleti s cementnim podom in majhnimi okni pod zemeljsko površino. Zvečer, ko so povečerjali svoje pokvarjeno, smrdeče zelje z vampi ali slanino, smrdečo po solitru, so izmučeni od dela prilezli na dvorišče in se valjali po njem, kajti v vlažni kleti je bilo zatoхло in smrdelo je iz velike peči po slabem premogu. Dobavitelj pa se je pokazal na oknu svoje sobe in kričal:

„Eh, vi, hudiči, ali ste že spet prilezli na dvorišče? Svinje, kako so se zavalili! V moji hiši živijo boljši ljudje; ali mislite, da jim je pogled na vas prijeten?“

Tedaj so delavci pokorno odšli v klet. Bili so žalostni ljudje, redko so se smejali, skoraj nikdar niso peli pesmi, še govorili so le na kratko in neradi. Vedno umazani od zemlje, so se mi zdeli mrtveci, ki so jih proti njihovi volji obudili, da bi jih še enkrat celo življenje mučili.

„Boljši ljudje“, oficirji, kvartopirci in pijanci, so pretepali svoje sluge do krvi in pretepali tudi svoje ljubice, živo oblečene ženske, ki so kadile cigarete, se opijale in tudi udarjale sluge po obrazu. Tudi sluge so pili, mnogo, na smrt.

Ob nedeljah je dobavitelj sedel pred hišo na stopnicah z dolgo, ozko knjigo v eni in s končkom svinčnika v drugi roki; k njemu so po vrsti, drug za drugim, prihajali delavci kakor berači. Govorili so tiho, se klanjali in se praskali, nadzornik pa je rjovel, da se je slišalo po vsem dvorišču:

„Dobro, dobro, že prav! Vzemi rubelj! Kaj? Hočeš klofuto? Saj imate dovolj! Spravi se — No!“

Vedel sem, da je med delavci precej dobaviteljevih sovaščanov, celo njegovih sorodnikov, a bil je z vsemi enako krut in surov. Tudi delavci so bili kruti in surovi v občevanju drug z drugim in posebno z oficirskimi slugami. Skoraj vsako nedeljo so nastali na dvorišču krvavi pretepi, ki jih je spremljalo rjoveče, umazano psovanje. Delavci so se pretepali brez zlobe, kakor da izpolnjujejo dolgočasno dolžnost. Pretepeni do krvi so šli ali zlezli v stran in ogledovali svoje praske in rane ter vrtali z umazanimi prsti po omajanih zobeh. Razbit obraz ali od udarcev zatekle oči niso nikoli izzvali sočutja tovarišev, če pa je bila raztrgana srajca, je bilo vsem žal zato in pretepeni lastnik srajce se je jezil in žalostil, včasih jokal.

Ti prizori so izzvali v meni nepopisno težak občutek. Žal mi je bilo ljudi, a to sočutje je bilo hladno, nikoli nisem želel, reči enemu izmed njih prijazno besedo ali s čimerkoli pomagati pretepenim, pa da bi jim le vode dal, da bi izprali grdo gosto kri, pomešano z blatom in prahom. V bistvu jih nisem imel rad, nekoliko sem se jih bal in izgovarjal besedo „kmet“ prav tako, kakor moji gospodarji, oficirji, vojaški duhovnik, sosed kuhar in celo oficirski sluge — vsi ti ljudje so govorili o kmetih s prezirom.

Sočuvstvovati z ljudmi je težko; zmerom sem si bolj želel, ljubiti nekoga z radostno ljubeznijo, pa nisem imel koga ljubiti. Tembolj vroče sem vzljubil knjige.

Bilo je še mnogo drugega umazanega, surovega, kar je izzivalo v meni ostro čuvstvo odpora, pa ne bom govoril o tem, saj sami poznate to peklensko življenje, to splošno posiljevanje človeka po človeku, to bolezensko strast, mučiti drug drugega, ki je naslada sužnjeva. In prav v teh prekletih prilikah sem prvič začel čitati dobre, resne knjige tujih pisateljev.

Ne vem, ali morem povedati dovolj živo in prepričevalno, kako sem se začudil, ko sem čutil, da mi skoraj vsaka knjiga nekako odpira okno v nov, nesluten svet, kako mi pripoveduje o ljudeh, o čuvstvih, mislih in odnošajih, ki jih nisem niti poznal niti videl. Zdelo se mi je celo, da je življenje, ki me je obdajalo, vse to surovo, umazano in kruto življenje, ki se je dnevno razvijalo pred mano, neresnično in nepotrebno; resnično in lepo življenje da je edinole v knjigah, kjer je vse bolj razumno, lepo in človeško. Tudi knjige so govorile o surovosti in neumnosti ljudi in o njihovem trpljenju, prikazovale so zlobne in podle ljudi — toda ob njih so bili drugi ljudje, kakršnih še nisem videl, o kakršnih nisem še niti slišal, pošteni ljudje silnega duha, pravični, vedno pripravljeni, če treba, tudi umreti za zmago pravice, za lepo, junaško delo.

Prvi čas so se mi, opijanjenemu po novosti in duhovni pomembnosti sveta, ki so mi ga odkrivale knjige, zdele knjige boljše, zanimivejše in bližje nego ljudje, in kakor da sem nekoliko oslepel, zroč na resnično življenje skozi knjige. A surova umetnica, življenje, je skrbela za to, da me ozdravi te prijetne slepote.

Ob nedeljah, ko so gospodarjevi odšli kam na obisk ali na sprehod, sem zlezal z okna zatohle, po masti smrdeče kuhinje na streho in tam čital. Po dvorišču so kakor somi plavali napol pijani ali zaspani delavci in cvilile služkinje, perice in kuharice, pod surovimi nežnostmi slug, jaz pa sem z viška gledal na dvorišče in veličastno preziral to umazano, pijano, razvratno življenje.

Eden delavcev je bil desetnik ali „narednik“, kakor so ga klicali, oglat starček nerodne postave s tenkimi kostmi in modrimi žilami, po imenu Stjepan Lješin, človek z očmi lačnega mačka in s sivo bradico, ki je bila smešno raztresena po rjavem obrazu, žilastem vratu in ušesih. Raztrgan in umazan je bil bolj od vseh drugih delavcev, toda bil je še najbolj priljuden med njimi; oni so se ga nekako bali in celo sam nadzornik je znižal svoj kričavi, vedno razdraženi glas, kadar je govoril z njim. Večkrat sem slišal, kako so delavci Lješina za njegovim hrbtom psovali:

„Hudič skopi! Judež! Skopuh!“

Stari Lješin je bil zelo živ, a vendar miren človek, nekako tiho, neopazno se je pojavljal zdaj v tem, zdaj v drugem kotu dvorišča, povsod, kjer se je zbralo več ljudi: pride, se nasmeje s svojimi mačjimi očmi, pomiga s širokim nosom in vpraša:

„No, kaj je?“

Zdelo se mi je, da vedno nečesa išče, da čaka na neko določeno besedo. Nekoč, ko sem sedel na strehi hleva, je Lješin sopihajoč prilezel po lestvi za mano, sédel poleg mene, povohal in rekel:

„Po senu diši . . . Lepo mesto si si našel . . . čisto in na samem. Kaj pa bereš?“

Gledal me je prijazno in rad sem mu pripovedoval, kar sem čital.

„Tako“, je rekel in pokimal z glavo. „Tako — tako!“

Potem je dolgo molčal in vrtal s črnim prstom po razbitem nohtu na levi nogi, nenadno pa me je postrani pogledal in rekel tiho in zategnjeno, kakor da nekaj pripoveduje:

„V Vladimiru je bil učen gospod, Sabanjejev, velik človek, sina je imel, Petrušo. Ta je tudi vedno čital in druge navajal k temu, pa so ga aretirali.“

„Zakaj?“ sem vprašal.

„Pa prav zato. Ne čitaj, ali če že čitaš, molči!“

Nasmejaj se je, mi pomežiknil in rekel:

„Gledam te tako . . . resen človek si, ne razgrajaš. No, nič ne de, živi.“

Posedl je še malo na strehi in potem spet zlezl na dvorišče. Po tem pogovoru sem zapazil, da me Lješin opazuje in mi povsod sledi. Vedno česče je prišel k meni s svojim vprašanjem:

„No, kaj je?“

Nekoč sem mu pripovedoval neko povest o zmagi dobrega in razumnega načela nad zlim, ki me je bila zelo razburila, poslušal me je z velikim zanimanjem, kimal in rekel:

„To se dogaja.“

„Se dogaja?“ sem vprašal ves vesel.

„No seveda, kakopa? Vse se dogaja!“ je potrdil starec. „Povem ti, vidiš . . .“

In mi je povedal drugo, lepo povest o živih, ne knjižnih ljudeh, in na koncu rekel s poudarkom:

„Seveda ti teh stvari še ne razumeš popolnoma, pa vendar — razumi vsaj glavno: mnogo je praznih malenkosti, v te malenkosti so se ljudje zamešali tako, da nikamor ne morejo, to se pravi, da k Bogu ne morejo! Velika ovira so te prazne malenkosti, razumeš?“

Te besede so me udarile prav v srce z oživljajočo silo, nekako bolj zrelega so me naredile. Saj je vendar res vse to življenje okrog mene prazno, malenkostno življenje, z vsemi pretepi, razvratnostjo, malimi tatvinami in psovanjem, katerega je nemara zato tako mnogo, ker ljudem primanjkuje lepih, čistih besed.

Saj je starec preživel na svetu petkrat toliko let, kakor jaz, veliko ve, in če pravi on, da se lepe in dobre stvari v življenju res dogajajo, mu je treba verjeti. In želel sem mu verjeti, kajti že knjige so me učile vere v človeka. Uganil sem, da te naposled vendar predstavljajo resnično življenje, da so tako rekoč naslikane po življenju, in torej, sem mislil, morajo biti tudi v resnici dobri ljudje, drugačni, kakor divji dobavitelj, moji gospodarji, pijani oficirji in sploh vsi ljudje, ki sem jih poznal.

To odkritje je bilo zame ogromna radost, bolj veselo sem začel gledati na vse in nekako lepše in z večjo pozornostjo sem se začel obnašati do ljudi. Nekoč, ko sem prebral nekaj lepega, prazničnega, sem to poskušal pripovedovati delavcem in slugam. Niso me posebno radi poslušali in zdelo se je, da mi ne verujejo, a Stjepan Lješin je vedno govoril:

„Dogaja se. Vse se dogaja, bratec.“

Čudovito silen pomen je imela zame ta kratka, modra beseda! Čim češče sem jo slišal, tem bolj mi je povečala občutek bodrosti in trdovratnosti, ostro željo, da naredim po svoje. Saj, ako „se vse dogaja“, se lahko zgodi tudi to, česar se meni hoče? Zapazil sem, da je prav v dneh najhujših žalitev in udarcev, ki mi jih je zadalo življenje, v težkih dneh, ki sem jih premnogo izkusil, da je prav v takih dneh čuvstvo bodrosti in trdovratnosti v doseganju cilja naraslo, da me je v teh dneh z največjo silo prevzela mlada Herkulova želja, da očistim Avgijev hlev življenja. To mi je ostalo tudi še zdaj, ko mi je petdeset let, in mi ostane do smrti, in za to svojstvo se moram zahvaliti svetemu pismu človeškega duha, knjigam, ki odražajo velike muke in trpljenje rastoče človeške duše, znanosti, poeziji razuma in umetnosti, poeziji čuvstev.

Knjige so mi bolj in bolj odkrivale nove stvari. Posebno mnogo sta mi dajala dva ilustrirana časopisa, „Vsemirnaja ilustracija“ in „Živopisnoje obozrenje“. Njih slike, predstavljajoče mesta, ljudi in dogodke življenja v tujini, so mi vedno bolj in bolj širile svet, in čutil sem, kako raste, ogromen, zanimiv, poln velikih dogajanj.

Svetišča in dvori, različni od naših cerkva in hiš, drugače oblečeni ljudje, drugače od ljudi okrašena zemlja, čudoviti stroji, razni čudni izdelki, vse to mi je dalo občutek neke nerazumljive bodrosti in izzvalo željo, da bi tudi jaz kaj naredil, sezidal.

Vse je bilo različno, nič podobno drugo drugemu, in vendar sem zmedeno čutil, da je vse polno iste sile — ustvarjalne sile človekove. In moje čuvstvo zanimanja za ljudi, spoštovanja do njih, je raslo.

Zelo me je pretreslo, ko sem videl v nekem časopisu sliko znamenitega učenjaka Faradaya, prebral meni nerazumljiv članek o njem in izvedel iz njega, da je bil Faraday preprost delavec. To mi je silno udarilo v možgane, zdelo se mi je kot pravljica.

Kako to? sem mislil nezaupno. Potem lahko tudi kdo izmed teh naših delavcev postane učenjak? Tudi jaz?

Nisem mogel verjeti. Začel sem iskati, ali ni še kaj znamenitih ljudi, ki bi bili v začetku delavci? V časopisih nisem našel ničesar. Znan srednješolec pa mi je povedal, da so zelo mnogi znameniti ljudje bili v začetku delavci in mi jih nekaj imenoval, med njimi tudi Stephensona; pa mu nisem verjel.

Čim več sem čital, tem bolj soroden mi je postajal svet, tem jasnejše, pomembnejše mi je postajalo življenje. Videl sem, da so ljudje, ki žive še slabše in težje od mene, in to me je nekoliko potolažilo, ne da bi me spravilo z žaljivo resničnostjo; videl sem tudi, da so ljudje, ki znajo živeti zanimivo in praznično, kakor ne zna nihče iz moje okolice. In

skoraj iz vsake knjige je zvenel tihi klic nečesa razburljivega, kar me je zadelo v srce, me vleklo k neznanemu. Vsi ljudje trpe tako ali drugače, vsi so nezadovoljni z življenjem, iščejo nečesa lepšega, in vsi so mi postali bližji, razumljivejši. Knjige so ovile vso zemljo, ves svet z bolestinim hrepenenjem po boljšem življenju in vsaka izmed njih je bila nekako duša, natisnjena na papirju v znakih in besedah, ki so oživele, ko so se jih dotaknile moje oči, moj razum.

Pogosto sem jokal pri čitanju, tako lepo je bilo povedano o ljudeh, tako dragi in bližnji so mi postali. In paglavec, zadušen od nesmiselnega dela, neprestano žaljen po nesmiselnem psovanju, sem samemu sebi svečano obljubil, da bom pomagal ljudem, da jim bom pošteno služil, ko dorastem.

Kakor čudežne ptice v pravljicah so knjige pele o mnogoličnem in bogatem življenju, o smelosti človeka v njegovem stremljenju k dobremu in lepemu. In čim delj, tem bolj se mi je srce polnilo z zdravim in budrim duhom. Postajal sem mirnejši in samozavestnejši, razumneje sem delal in se vse manj brigal za neštne žalitve življenja.

Vsaka knjiga je bila majhna stopnica, po kateri sem se dvigal od živali do človeka, do pojma boljšega življenja in do žee po njem. Preobložen s prečitanim, sem se čutil posodo, ki je do kraja napolnjena z oživljajočo tekočino, in šel sem k slugam in delavcem in jim pripovedoval in predstavljal pred njimi razne osebe iz povesti.

To jih je zabavalo.

„No, hudič,“ so govorili, „pravi komedijant si! Na sejmih bi moral nastopati!“

Seveda nisem pričakoval tega, temveč vse nekaj drugega, toda zadovoljen sem bil tudi s tem.

Vendar se mi je včasih posrečilo, seveda ne prepogostoma, da sem prisilil vladimirske kmete, da so me poslušali z napetim zanimanjem, in ne le enkrat sem jih navdušil celo do solz, in ta učinek mi je še bolj potrjeval prebujajočo silo knjige.

Vasilij Ribakov, mračen fant, velikan, ki je rad za zabavo suval ljudi z ramo, da so odskakovali od njega kot žoge, ta molčeči pretepač me je nekoč odvedel v kot za konjušnjo in mi predložil:

„Leksej, nauči me knjige čitati, dam ti pol rublja, a če me ne naučiš, te nabijem, s sveta te spravim, tako mi Boga, glej, križam se na to!“

In široko se je prekrižal.

Bal sem se mračnega pretepača in ga s strahom začel učiti, a stvar je šla z vsega začetka dobro; Ribakov se je izkazal za trdovratnega pri nevajenem delu in je hitro razumel. Čez kakih pet tednov me je po

povratku z dela tajinstveno poklical k sebi, privlekel iz čepice zmečkan košček papirja in razburjeno rekel:

„Glej, to sem strgal z ograje, kaj tu piše, a? Počakaj, ‚prodaja se hiša‘ — ali je prav? No — prodaja se?“

„Prav.“

Ribakov je strašno izbuljil oči, čelo se mu je pokrilo s potom, trenutek je pomolčal, potem me je prijel za rame, me začel tresti in tiho rekel:

„Razumeš, gledam ograjo, pa naenkrat, kakor da mi kdo zašepeče: ‚prodaja se hiša!‘ Gospod se usmili. — Prav, kakor da bi kdo zašepetal, pri Bogu! Poslušaj, Leksej, ali sem se res naučil, a?“

„Pa čitaj dalje!“

Vtaknil je nos v papir in zašepetal:

„Dvo — prav? — nadstropna, kameni-“

Obraz se mu je raztegnil v širok nasmeh, majal je z glavo, grdo zaklel, se nasmehnil in začel papirček lepo zgibavati.

„To si spravim za spomin, ker je to prvo — Oh, ti moj Bog — Razumeš? Kakor da kdo šepeče, kaj? Čudovito, brat. Ah, ti —“

Smejal sem se kakor neumen, ko sem videl njegovo težko, okorno veselje, njegovo otroško milo začudenje pred odkrito tajnostjo, tajnostjo, kako si človek osvoji s pomočjo malih, črnih znakov tuje misli in besede, tujo dušo.

Mnogo bi mogel povedati o tem, kako čitanje knjig, ta za nas običajen, vsakdanji, a vendar v bistvu tajinstveni proces duhovnega zlitja človeka z vsemi velikimi umi vseh časov in narodov, kako ta proces čitanja včasih na mah odkrije človeku smisel življenja in človekovo mesto v njem; mnogo poznam takih čudovitih dogodkov, polnih skoraj pravljичne lepote.

Vsaj enega moram povedati.

Živel sem tedaj v Arzamasu pod policijskim nadzorstvom, in moj sosed, zemski načelnik Hotjaincev, me je posebno nerad gledal, tako, da je celo prepovedal svoji služinčadi, govoriti zvečer pred vrati z mojo kuharico. Stražnika so mi postavili prav pod okno in z naivno preprostostjo je pogledaval v sobe, kadarkoli se mu je to zdelo potrebno. Vse to je zelo plašilo domačine, in dolgo se nihče ni upal priti k meni.

Nekoč pa, na praznik, je prišel k meni enook človek s culo pod pazduho in vprašal, ali bi ne kupil par škornjev. Rekel sem, da škornjev ne potrebujem. Tedaj je enooki oprezno pogledal v sosedno sobo in tiho rekel:

„Škornje imam le, da prikrijem pravi vzrok, gospod pisatelj, a prišel sem vas prosit, ali nimate kake lepe knjige, ki bi mi jo dali brati?“

Njegovo edino, pametno oko mi ni vzbujalo nikakega suma o iskrenosti njegove želje in do konca me je prepričal o svoji odkritosrčnosti, ko je na moje vprašanje, kakšno knjigo bi hotel dobiti, odgovoril premišljeno, s plašnim glasom, ves čas ozirajoč se po sobi:

„Nekaj o zakonih življenja, to se pravi, o zakonih sveta bi rad. Ne razumem teh zakonov, kako je treba živeti in sploh. Blizu tukaj živi na letovišču neki kazanjski profesor matematike, pa se pri njem učim matematike — čevlje mu popravljam za to, in vrt urejam, ker sem tudi vrtnar —, a matematika mi odgovora ne da, in on sam je zelo molčeč človek . . .“

Dal sem mu slabo Dreyfusovo knjižico „Svetovna in socialna evolucija“, edino, kar sem imel podobnega pri roki.

„Z vsem čuvstvom sem vam hvaležen“, je rekel enooki in skrbno vtaknil knjigo za golenico škornja. „Dovolite, da pridem k vam na pogovor, ko preberem. Pa prihodnjič pridem kot vrtnar, kakor da hočem spodrezati maline na vrtu, če ne, bi policija — saj veste, zelo pazi na vas, in sploh — nerodno mi je . . .“

Prišel je čez kakih pet dni, v belem predpasniku z vrtnimi škarjami v rokah in me presenetil s svojim blaženim izrazom. Oko se mu je svetilo, glas je zvenel glasno in trdo. Skoraj koj z začetka je z roko udaril po Dreyfusovi knjigi in hitro rekel:

„Ali smem narediti iz tega tak umski zaključek, da Boga ni?“

Nisem prijatelj takih hitrih „umskih zaključkov“ in sem ga začel previdno izpraševati, zakaj ga prav za prav tako privlači ta „umski zaključek“.

„Zame je to glavno“, je rekel tiho in vroče. „Tako mislim, kakor vsi podobni: Ako je Gospod Bog in se vse zgodi po Njegovi volji, moram pač tiho živeti in se pokoriti višjim načrtom Božjim. Zelo mnogo sem bral cerkvenih knjig, biblijo, spiske Tihona Zadonskega, Zlatousta, Jefrema Sirina in vse ostalo. Vendar bi rad vedel: ali sem odgovoren zase in za vse svoje življenje? Po svetih piscih se zdi, da ne, živi, kakor ti je naprej ukazano, in vse znanosti so nepotrebne. Vsa astronomija je napačna, je izmišljotina. In matematika prav tako in sploh. Vi se gotovo ne strinjate s tem, da bi se moral človek pokoriti?“

„Ne“, sem rekel.

„In zakaj bi se moral strinjati jaz? Vidite, vas so zato poslali sem pod policijsko nadzorstvo, to se pravi — odločili ste se, da se uprete svetemu pismu, kajti jaz mislim tako: vsak upor je nujno upor proti

svetemu pismu. Vsi zakoni pokornosti so iz njega, a zakoni svobode iz znanosti, to se pravi, iz človeškega razuma. Zdaj pa naprej: ako je Bog, ne morem ničesar narediti, a če Ga ni, potem sem odgovoren za vse, za vse življenje in za vse ljudi! In želim biti odgovoren, kakor sveti očetje, le na drug način, ne s pokornostjo, temveč z borbo proti zlu življenja!“

Znova je udaril z roko po knjigi in dodal z očitno neporušljivim prepričanjem:

„Vsaka pokornost je zlo, ker podpira zlo! Oprostite mi, ali jaz tej knjižici verujem! Zame je kakor steza v dremajočem gozdu. Zase sem že tako odločil, da sem odgovoren za vse!“

Prijateljsko sva se razgovarjala do pozne noči, in prepričal sem se, da je bila nepomembna, mala knjižica zadnji udarec, ki je oblikoval zmedeno iskanje človeške duše v trdno, religiozno prepričanje, v radostno poklonitev pred lepoto in silo svetovnega razuma.

Ta dobri, pametni človek se je v resnici pošteno boril proti zlu življenja in mirno poginil 1907. leta.

Prav tako kakor mračnemu pretepaču Ribakovu, so tudi meni knjige šepetale o drugem, bolj človeškem življenju, kakor je bilo to, ki sem ga poznal. Prav tako kakor enookemu čevljarju, so tudi meni pokazale moje mesto v življenju. Objemajoče um in srce, so mi knjige pomagale, da sem se dvignil nad gnilo blato, v katerem bi brez njih utonil, se zadušil v neumnosti in puščobi. Knjige so mi vse bolj odpirale predele sveta in mi govorile o tem, kako velik in čudovit je človek v svojem stremljenju po boljšem življenju, koliko je že naredil na svetu in koliko neverjetnega trpljenja ga je to stalo.

In v moji duši je raslo zanimanje za človeka, za vsakogar, kdorkoli že bi bil, nabralo se je v meni spoštovanje do njegovega dela, ljubezen do njegovega nemirnega duha. Življenje je postalo lažje, veselejše, postalo je polno velikega smisla.

Enako, kakor v enookem čevljarju, so knjige tudi v meni vzgojile čut osebne odgovornosti za vse zlo v življenju in izzvale v meni religiozno spoštovanje do ustvarjalne sile človeškega razuma.

In z globoko vero v pravilnost svojega prepričanja govorim vsem: Ljubite knjigo, kajti lepša vam življenje, prijateljsko vam pomaga, da se znajdete v pestri in burni zmešnjavi misli, čuvstev in dogodkov, nauči vas spoštovati človeka in samega sebe in navdaja um in srce s čuvstvom ljubezni do sveta in do človeka.

Tudi ako je knjiga sovražna vašemu prepričanju, je lahko vendar prekrasna knjiga, da je le pošteno napisana, z ljubeznijo do ljudi, z željo, narediti jim kaj dobrega.

Vsako znanje je koristno, koristno je tudi znanje o zmotah razuma in čuvstev.

Ljubite knjigo, ker je vir znanja; samo znanje je odrešilno, samo znanje more narediti iz vas duhovno silne, poštene in razumne ljudi, ki so sposobni, iskreno ljubiti človeka, spoštovati njegovo delo in se srčno veseliti čudovitih sadov njegovega neprestanega, velikega truda.

V vsem, kar je človek naredil in kar še dela, v vsaki stvari se izraža njegova duša, največ te čiste in plemenite duše pa je v znanosti in umetnosti, najlepše in najrazumljiveje govori v knjigah.

(Prevedla Olga Graborjeva.)

RAZGOVORI

A N T O N O C V I R K

I

ALEKSEJ REMIZOV ALI SKRIVNOST ČLOVEKOVE USODE IN SVETA

2

Aleksej Remizov je svojevrsten mislec, globokoumen tolmač preteklosti in zanimiv presojevalec sodobnosti. Njegove sodbe so plod neprestanega poglobljanja v veledela svetovnih genijev, izsledki tenkočutnih opazovanj in doživetij. Stvaritve velikih ruskih ustvarjalcev je predoživel do dna, zajel jih je v tistih globinah, kamor ne more prodreti literarni estet in o katerih more govoriti le umetnik. Čeprav živi samotno, odtrgan na videz od domovine, na katero je priraščen z vsem svojim bistvom in ki jo nosi s seboj iz velemesta v velemesto, vendar vestno zasleduje dogajanja v Rusiji, cilje in smeri njenega ustvarjanja in njene miselnosti. Problematiko evropske kulture, njena sodobna idejna teženja in umetniške izpovedi presoja iz organske svojstvenosti njenega duševnega sveta, iz njenega notranjega ustroja, ki je tako različen od ruske skrivnostne duše.

„Mislim, Anton Antonovič, da Evropa ni popolnoma racionalistična,“ mi je nekoč odgovoril na pripombo, da tolmačijo nekateri ideologi evropsko kulturo za civilizatorično racionalistično, a rusko za mistično, „saj je vendar rodila veliko mistikov, v sodobnosti imate primer Rilkeja, Hofmannsthala, Paula Claudela ...“

— Toda Aleksej Mihajlovič, ali se Vam ne zdi, da je zelo občutna razlika med mysticizmom pesnika Rilkeja in med vizionarnostjo Dosto-